

Egy Dsida-vers közelebbről

A csodagyerekként indult és fiatalon elhunyt erdélyi költő, Dsida Jenő nem volt a Nyugat munkatársa, egyetlen sora sem jelent meg a folyóiratban. Tudjuk, fordításaival Gellért Oszkárnál kopogtatott. Ismert még az a levele is, amellyel Babits Mihály előtt jelentkezett. Morbid dolog: a Nyugatban neve nyomdafestéket először Szerb Antal nekrológiájában kapott. Egyenesen a Parnasszusra kézbesítették neki a befogadó nyilatkozatot: „költeményeiben mint hűséges és kitűnő tanítvány sorakozott a Babits-Kosztolányi-vonal mögé.”

TEMPLOMABLAK

(Szent-Iványi Sándornak)

Kik csak az utcán
járnak-kelnek
szépséget rajta
nem igen lelnek,
kíváncsi szemmel
rá nem tapadnak:
csak egy karika,
szürke karika,
ólomkarika,
vén templomablak.

Rácsa rozsdás,
kerete málló,
emitt moh lepi,
amott pókháló, –
sütheti napfény,
sötét örökre,
mint világtalan,
bús világtalan
hunyt szeme-gödre.

De ki belép
a tág, iromba,
boltozatos,
hűvös templomba
s belülről pillant
ablakára,
megdöbben ten áll,
megkövülten áll,
elbűvölten áll: –
Nézz a csodára! –

Színek zengése!
Fények zúgása!
Mártír mosolya!
Szűz vallomása!
Kék, ami békül,
piros, mi lázad!
Magasba ragad,
a mennybe ragad
lángtünemény
és tűzkáprázat!

Ó, titkok titka:
a földön itt lent
belülről nézzen
mindenki mindent,
szemet és szívet
és harcot és békét! –
Áldja meg az Úr,
áldja meg az Úr
a belülről látók
fényességét!

Komlós Aladár még 1928-ban, az új magyar líra című, helyzetjelentő tanulmánykötetében a „szépség költői”-ként aposztrofálta Kosztolányit, Juhász Gyulát, Szép Ernőt, Nagy Zoltánt, Kemény Simont, Tóth Árpádot. Már akkor lehetett volna folytatni a sort Dsida Jenővel. „A művészi alkotások – írta az elemző – valami magasabb rendű világ a szemükben, emelkedett és finom világ, amelybe csak saruinkat levetve léphetünk a hétköznapiak porából.” Dsida Jenő is ilyen áhítatos tudott lenni, igaz, nem elsősorban az an-

tikvitas, hanem a keresztényművészet remekléseivel szemben. Ezt tapasztalhatjuk most is.

Választott versünk legelőbb 1936 tavaszán a helyi érdekltségű kolozsvári Kelet Újság hasábjain jelent meg, a napilap redakciójában dolgozott a költő is. Röviddel utána a *Pásztorújság* közölte 6. számában.

Ismeretes, Dsida neve ekkor már nem szerepelt szerkesztőként a jellegzetes erdélyi folyóirat címlapján. Ezzel kapcsolatosan éppen ez idő tájt fejezett be egy kínos vitát elvbarátaival.

A vers végül 1938-ban Dsida Jenő posztumusz kötetében, az *Angyalok cíteráján* oldalain találta meg méltó helyét.

Ahogy tíz esztendővel korábban Tóth Árpád, ő is maga rendezte sajtó alá utolsó könyvét, egyik poémáját még korrigálta, de megjelenését már nem érthette meg. Kiemelt versünk kiadástörténetében még érdekes, pontosabban nehezen érthető, hogy Dsida verseinek 1966-os bukaresti (!) kiadásából éppen a *Templomablak* maradt ki.

Ez a költemény pedig nem kifejezetten vallásos alkotás. Nem érezni benne azt a katolikus elfogultságot, amivel Dsida líráját végletesen és gyakorta jellemezni szokták. A versgondolat itt inkább filozófiai és etikai természetű. Ezt erősíti, hogy a költő barátai közül éppen a tudós teológiai tanárnak, az egyébként unitárius Szent-Iványi Sándornak ajánlja sorait. A látszat ellenére, alkotás lélektanilag, élménysűrítő versről van szó, nem egy hirtelen ihletődés pillanatáról a gondolatot már régebb óta hordozhatta magában a költő, a templomlátogatás csak alkalom annak kimondására.

De melyik templom is adja ezt az inspirációt? Úgy tudjuk, a költő hitélete Kolozsvárott a ferencesek templomához kapcsolódott. A vers „vén” építményre utal, az „ólomkarika” pedig a gótikára. Nos, a 15. században, gótikus stílusban épített, eredetileg domonkos rendi kolostor, később ferences rendház és templom állhatott modellt a költőnek.

A belső pompát, katolikus megbízásra, a barokk átalakítás biztosítja. Dsida már nem láthatta, hogy az épületegyüttest később Kós Károly tervei szerint restaurálták.

A vers öt egyenlő szakaszból áll. Szerkezete könnyen áttekinthető, már-már didaktikus is. Funkcionálisan: az első kettő a külső, a második kettő a belső térre ügyel. Az ötödik-konzekvencia (és könyörgés). Úgyis mondhatjuk, a filozófikus felismerés a felszín és a mélység ellentmondásából, illetve dialektikájából adódik. Dsida a fizikum helyett a lélek felé fordul: ez utóbbi apoteózisa a vers.

A költői gondolat forrásvidékének bejárásához nincs igazán iránytűnk. Dsida izgékony tehetsége sok mindent befogadott.

Gyermekkorától meghatározó volt a család katolikus hitbuzgalma. Tanulmányait is a gimnáziumban vallásos szellem hatotta át, így a szentek életéből vett példázatok sorozata adta olvasmányainak egy részét. Külön említendő Szent Ferenc iránti tisztelete. Feltételezzük, hogy találkozott a középkori keresztény tanokkal is. Mostani szempontunkból érdekes például Avilai Szent Teréz könyve és sajtószereplésének fogalma: a belső várkastély ugyanis maga a lélek. Ismeretes, a középkori keresztény misztika kizárt mindenféle külső közvetítést az Isten és az ember kapcsolatában, elegendőnek tartotta a hitet és a misztikus élményt az Istennel való egyesülésre. Ezen vallásfilozófiai összefüggések hatására születhetett meg „a belülről látók” metaforája. Dsida költői megfogalmazása megindító és eszméltető.

A tíz soros szakaszok poétikai érdekessége, hogy mindegyikben az utolsó négy külön poentírozott. Ezekben ismétlésekkel, a megújított főnevek mintegy keresett díszítő mellékneveivel elsőképpen is fokozó, de részben refrénszerű hatást ér el.

A versszakaszok első hat sorában a második és a negyedik rím, két szótag mélységben, tompán. A többi vaksor. Mégis érdekes és elegendő rímmélményt kapunk. Máskor is előforduló megoldás ez Dsida költészetében.

Elemzett versünkre legutóbb Nemes Nagy Ágnes hívta fel a figyelmet:

„Mikor ma Dsidát újraolvasom, úgy érzem, mintha egy bekormozott színesüveg-ablakot sikerülne lassan letörölnöm a magyar költészet nagy, zezugos, pompás palotájában, egy 20-as, 30-as évekből való ablakmozaikot, amelyen át Edgar Poe-ra látni, talán Traklra látni, talán Eminescura látni és mindenesetre a nagy magyar Nyugat-nemzedékre látni, de az a szín, az a rajz, az ólomkarikák pontos, éles körvonala, sőt a besütő túlvilági fény is Dsidáé. (A Templomablak egyébként az ő verse.)”

JEGYZETEK

SZERB Antal: Dsida Jenő (1907–1938), Nyugat 1938/II.66–67.

KOMLÓS Aladár: Az új magyar líra, Bp. (1928) 83.

Lásd ennek egyik dokumentumát: A Páosztortűz baráti köre – Dsida Jenőhöz = Dsida Jenő levelesládája. (Közéteszi CSISZÉR Alajos, Győr, 1991. 245–247.)

A szíves szóbeli tájékoztatásért LÁNG Gusztáv professzornak tartozunk köszönettel.

NEMES NAGY Ágnes: Dsida Jenő = N.N. Á.: Látkép gesztenyefával, Bp. 1987. 264–265.

Szabó Lőrinc „gyermekversei”

Az az igazság, hogy Szabó Lőrinc életében nem jelent meg önálló kötet gyermekverseiből. Halála után annál több. A szerkesztők önkényesen, de ügyes kézzel rostálták meg a költői életművet. Néhány par excellence gyermekvers azonban magától válik ki a lírai darabok hosszú sorából – Szabó Lőrinc két alkotói korszakában is.

A költő először még figyelmeztetett: *Versek a gyerekszobából*, 1932-re keltezve. Alig négy esztendő múltán ezek közül ötnek helyet szorított a pályaalakulásban igen fontos *Különbéke* című kötetben is. Az úgynevezett halandzsa útján indul a tejfogyasztásra kapacitáló *Hörpentő*. A találós kérdések modorában fogant az *Esik a hó*. Játékos, szellemesen antropomorfizáló és meterológizáló a szél meg a nap. Angol gyermekvers átköltése a *Veszedelem*.

A legismertebb versike az öntudattól duzzadó *Kicsi vagyok én*. Bevallottan a népköltés ihlette: a folklórból ismert első strófa variálása, fokozása a további öt.

Kicsi vagyok én,
erős leszek én,
világ minden óriását
földhöz vágom én.
Kicsi vagyok én, nagy úr leszek én,
arany szobát adok minden
testvéremnek én.

S az utolsó versszak, ahol a záró sor párban az egyes szám első személy névmása nyomatéknak élre ugrik:

Kicsi vagyok én,
vezér leszek én,
én leszek a legjobb ember
a föld kerekén!

Ezek a szótagszámot variáló, ütemhangsúlyos sorok mára mintegy folklórizálódtak, ahogy például Móricz Zsigmond kisgyermekeknek írt mesei, az „iciri-piciri kis macska” története, vagy „a török tehének” esete.

Szabó Lőrinc verse is, mondhatni, szájhagyomány útján terjed, nemzedékek duruzsolják egymás után kicsinyeiknek, és bizony csak ritkán tudják, kit idéznek.

Erre a kivételes sorsra jutott a *Falusi hangverseny* is. De ez már egy másik időszak termése: az ötvenes évek első feléből. Zelk Zoltán költőtárs, mint szerkesztő, kért verseket gyermeklapja, a *Kisdobos* számára. Néhány aztán meg is jelent az 1954-es évfolyamban, majd Szabó Lőrinc 1956-os válogatott kötetében, a *Valami szép* ciklus darabjai között. Ilyen például a hangutánzás és a rímjáték lehetőségeit pazarul kihasználó *Vadliba*, a tanévet kedvesen búcsúztató *Vakáció előtt*. Ezekhez kapcsolható a brilliánsan verselő, nagyon üde *Országos eső*.

De a gyerekek szempontjából igazi telitalálat mégis csak a *Falusi hangverseny*. Egy vidéki udvar verses „szociográfiája”.

Háp! Háp! Háp!
Jönnek a Kacsák!
Hű, de éhes, hű, de szomjas
ez a társaság!

Bú! Bú! Bú!
Boci szomorú!
De hogy feszít tyúkjai közt
a Kukurikú.

Lassan a többiek is sorra előkerülnek: Kucu néni, a disznó; a Liba mama, a Csacsi, a mérges Pulyka. Majd a magánszólamok után a tutti, a teljes zenekar belép:

Bú! Rőf! Háp!
Sípok, trombiták:
víg zenével így köszönt e
díszes társaság.

Ezekben a sorokban minden benne van, ami a jó gyermekvers kritériuma. Egyszerre kelt a kis vershallgatóban auditív s vizuális hatást, izgalmat.

Élményszerűen, kitűnő ritmusérzékkel, poentírozott asszonáncokkal kínálja a hangzás és a látvány élményét.

A költő nyelvezetében, szóhasználatában tapintatosan igazodik a kicsik szókincséhez: megfontoltan hasznosítja a hangutánzó és a hangulatfestő elemek humorát, vidámságát, könnyen tanulhatóságát. Szabó Lőrinc szülői gyakorlatból is jól tudja, hogy a körülöttünk lévő tarka világ, az állatok, a tárgyak, a dolgok a gyermek szemével mind-mind feltárandó, megnevezendő-csodák.

„Tizenöt vagy tizenhat éves lehettem – emlékezik vissza Tóth Eszter –, mikor Szabó Lőrinc megkérdezett: milyen érzés nagy költő gyermekének lenni?

A serdülők önközpontúságával persze azt hittem, hogy én érdeklém a kérdezőt: vajon nekem mint kezdő költőnek nyomasztó-e az apa nagysága, vagy éppen szárnyakat ad, kötődöm-e bizonyos belső örökségekhez, vagy éppen szabadulni igyekszem tőlük. Formás kis fejtegetésemet ingerülten szakította félbe Szabó Lőrinc. Dehogysis rólam volt ott szó! Azt firtatta ő, nem titkolva, hogy a maga életéhez keres párhuzamokat: vajon érzékeli-e a gyermek a mellette élt halhatatlanságot? Úgy szégyelltem a félreértést, amely miatt szörnyen szerénytelennek és nagyképűnek látszhattam, hogy csak annyit hebegtem: »Ezen a kérdésen hosszasan kellene elgondolkodnom, ilyen hirtelen nem tudok válaszolni rá.«

A fruska lány és az érett költő fent idézett beszélgetése a múlt század harmincas éveinek közepére datálható.

A költészetében mind szuverénebb Szabó Lőrinc ekkorra már megfogalmazta a *Különbéke* című nagy versének utolsó két sorát: „s egyre jobban kezdem szeretni / a gyerekeket.”

Ez a befejezés egyúttal rezüméje is a magas ívelésű gondolati költemények mellett született Lóci- és Kis Klára-verseknek. Kisfiáról és leánykájáról írta a költő ezeket a finom lírai darabokat, a köznapok egy-egy varázsos pillanatáról, az apa-gyermek kapcsolat meghitt mozzanatairól. A gyermekvilág problémáiról szólnak ugyan, de szemléletük, filozófiájuk persze a felnőtté.

Ezeknek a verseknek az elevenségét, egyszersmind az élethelyzetek hitelét a beszédszerű versszöveg adja. Pontosabban: a közbe iktatott gyermek-felnőtt dialógusok.

Szabó Lőrinc nem egyszerűen az utódok impresszionisztikus arcképét festegette, hanem meg is szólaltatja, cselekedteti őket. A diskurzusok felfedezéseket jelentenek kicsiknek és nagyoknak egyaránt. A családi idillbe nyers életigazságok ékelődnek, mély titkok tárulnak fel, tabuk törnek darabokra.

„Tizennyolc éve vagyok apa, tizenkét éve pedig duplán az vagyok – mesélte a sajtónak 1941 karácsonyán. – Két gyermekem sok örömet, sok meglepetést adott. Érzéseket, amelyek nélkül nem teljes az élet ismerete. Különösen kicsiny, még egészen civilizálatlan korunkban tanultam tőlük sokat és érdekeset. (Később inkább már csak hasznosat.) Így aztán *Wordsworth* híres verssorának, hogy „a férfi apja a gyermek”, lassanként kettős értelme lett számomra: a gyermekem nemcsak a saját öse, „apja”, de „apám” vagyis nevelőm, alakító éneke is. Két gyermekem érlelt férfivá.

Ennek a sajtószertű lelki-szellemi szimbiózisnak a legfontosabb, meg-
hökkenítő és megrázó, dokumentuma a *Lóci verset ír*.

„Az életet adja, adja
egyszerre csak abbahagyja.”

Én nagyot néztem: – Ki, Kiről szól
a versed? Ennyi az egész?
– Hát az istenről, az a címe! –
magyarázta a gyerek, és:

– Nem kéne még valami hozzá?
kérdeztem én kíváncsian.
– Nem hát, – felelt ő, – ez az élet,
ebben már minden benne van.

Szabó Lőrinc emlékezete szerint, a vendégszövegként átvett, kétsoros „gyermekvers” – valódi. Nihilista életfelfogássá az árnyalatosan köré rajzolt jelenet, a dimenziót adó keret emeli.

Ha ezeket az alkotás lélektani indíttatásokat figyelembe vesszük, talán könnyebben elfogadható, hogy jó néhány hasonló vers átkerült a gyerekszoba könyvespolcaira, a „gesunkenes Kulturgut” ajándékai közé. A mai kiskamasz befogadó azonosul a Szabó-família kreatív csemetéivel, és megérez valamit ennek a költői univerzumnak az izgalmaiból is, a felnőtt gesztus pedig bőkezűen kínálja (*A szomorú tavaszhoz, Kis Klára csodálkozik, Téli este, Lóci lázadása, Csir-kéke, Lóci és a szakadéka, A sorsjegy, Kis Klára éneke, A földgömb* stb.).

Ahogy a gyermekvers-antológiát összeállítók szemet vetettek Kosztolányi: *A szegény kisgyermek panasza* című kis kötetére, ugyanolyan szívesen dézsmálták meg Szabó Lőrinc 1947-ben önálló könyvként is kiadott *Tűcsökezene* című versciklusát. Természetesen a 370, egyenként 18 soros strófa egyike sem készült gyermekversnek, de a *Rajzok egy élet tájairól* alcím azért ígéri, hogy a költő egykori buksi önmagára is visszatekint. Valóban: számos vers ihletődött a „gyermekkor bűvöletében”.

Szabó Lőrinc kedvtelve dolgozza fel, mintegy szublimálta emlékeiből a szivárványos miskolci, balassagyarmati, debreceni éveket. A most jelzőként szereplő városok gyermek-és serdülőkorának színhelyei. A mai ifjú befogadó, már csak az akceleráció miatt is, a lírikus egykori én-jével könnyen azonosulhat, de ennél azért föltétlenül komplikáltabb a helyzet.

Igaz, a gyerekeknek kiválogatható ciklusdarabok (többek között: *A természetes csoda, Családi kör, Hatodnap, A magas Millió, A nagyhidon, Mozdonyon,*

Apám a gépen) mindegyike kerek történet. A kiskamasz olvasónak fontos ez az elmesélhetőség, az epikusság. Elkapja a ráismerés öröme is. Elfogadható megfeldolgozható neki a familiáris keret, a mindennapiság evidenciája és még extrémítása is. De az itt megjelenített hat-tíz esztendő emberkével már nehezen komázik. Ugyanis: a lírai alanyt mégis csak az ötvenedik életéve felé közeledő költő teremtette. Ezért akarva, akaratlanul benne van ezekben az emlékező sorokban az elmúlt időszak megannyi élettapasztalata, öröme és bánata is. Például a költő vasutas édesapját megformázó versekben óhatatlanul ott kísért a szülő és fia közötti, biográfiailag ismert, rideg viszony, ami aztán épp az unoka, Lóci kapcsán úgy-ahogy enyhült.

A mai serdülő két dolgot nyilvánvalóan nem érthet: a költő meggondolt nosztalgiáját és racionális önszemléletét. Szabó Lőrinc sóvárgása ezúttal a visszahozhatatlanul elmúlt harmóniának szól. Annak, hogy „*Egy Volt a Világ*” amit verscímbe is emelt. Az a naiv összhang, ami gyermek és környezete között van, megismételhetetlen. Később beszerezhetetlen hiánycikk.

Szabó Lőrinc mintegy pedagógusként jellemzi itt egykori önmagát.

Nemcsak nem elfogult, hanem szinte szigorú is azzal a hajdani lurkóval. Mintegy esettanulmányokat nyújt át a fejlődéslelektannak.

Az egyik ilyen epizód azért külön érdekes, mert lélektani magyarázatot vélünk felfedezni benne, hogy miért szerepel a Lóci-versekben többször is holmi óriás. Mert a költő gyerekemberként félve is szívlelte a mesebeli lényt. Mindenütt látja a nyomát, a *Debrecenben* című versben (folytatása: *A természetes csoda*), a Piac utcán a vasútállomástól a Nagytemplom felé menet jobboldalon egy üzletben.

Cók-mókkal rakva, félve s boldogan,
vitt, nyolcéves fiút, első utam
Debrecen főutcáján. Mindenütt
legendát vártam, hajdúkat s velük
törököket, tűzvészt, gályarabot,
s hogy jön Kossuth s megint beszélni fog
és de-tro-ni-zál... Azt hittem, csupa
hős vesz körül... Kisvonat mozdonya
pöfögött fel s alá, mesebeli,
guruló vaskoca, s kocsijai:
micsoda játék!... S vágy s való között
egyszer csak átléptem a küszöböt:
egy bolt felett cégtáblát láttam és
rajta, hogy: „ÓRIÁS és ékszerész”,
arany betűket... Megnéztem megint:

Ó-R-I-Á-S?... az Istenem!...Eszerint,
gyúltam ki, itt egy Óriás lakik
s hirdeti, hogy mivel foglalkozik!

A gyermek etimológia hallatlanul aranyos, az irodalom is örömet játszik vele. Emlékezetes Karinthy Frigyes „gyerekszája”, amikor a „szemöldök” analógiájára azt mondta a bajuszra, hogy „szemöldök”. Lázár Ervin már könyvborítójára is kitette a gyermeki félrehallást: Berzsenyi Dánielről és a Dideki. (Nem másról van szó, mint Berzsenyi Dánielről és a Csigabigamondókáról.)

Azért még mindig Szabó Lőrinc órás-óriás szójátéka a klasszikus példa.

JEGYZETEK

Lóci óriás lesz (Vál. STEINERT Ágota), Bp. 1974.; *Egy Volt a Világ*, Miskolc.1996.

Az egyes versek bemutatásánál végig hasznosítottuk a költő saját kommentárjait: SZABÓ

Lőrinc, *Vers és valóság* (Összegyűjtött versek és versmagyarázatok), Szerk. KABDEBÓ Lóránt, Bp. 1990.

TÓTH Eszter: Családi emlékek Tóth Árpádról, Bp. 1985.

Karácsonyi beszélgetés a gyerekekről, Új Idők, 1941. karácsony, 749.

Újabban: Szabó Lőrinc; *Könyvek és emberek az életben* (Prózai írások), Szerk. STEINERT Ágota, Bp. 1984. 611.

Úgyszintén ezt a verset emeli ki RÁBA György: Szabó Lőrinc, Bp. 94.

Buda Attila

Kettős arckép – példázat a hűségéről

A nyolcvan éve született és tíz éve meghalt Nemes Nagy Ágnes emlékére

Az 1991-ben elhunyt Nemes Nagy Ágnes, a mai magyar költészet jelentős alkotója nehézsorsú pályát mondhatott a magáénak. Munkássága az 1945 utáni években kezdődött, ám ekkor tulajdonképpen csak három-négy évig vehetett aktívan részt az irodalmi életben. 1948 után ugyanis a politikai változások következtében, Mándy Iván találó kifejezését használva, a pálya szélére került: önálló műveket nem publikálhatott, hosszú ideig kizárólag